

Latentna deprivacija i mentalno zdravlje: validacija Upitnika latentne i manifestne dobrobiti (LAMB) na uzorku nezaposlenih korisnika zajamčene minimalne naknade

Dinka Caha¹, Darja Maslić Seršić² i Miranda Novak³

¹ Pravni fakultet Osijek Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska

² Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za psihologiju, Zagreb, Hrvatska

³ Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Odsjek za poremećaje u ponašanju, Zagreb, Hrvatska

Sažetak

Jahodin model latentne deprivacije najčešće je teorijsko polazište za ispitivanje povezanosti nezaposlenosti i mentalnoga zdravlja. Prema tome modelu zaposlenje, osim što osigurava redovite prihode i financijsku sigurnost, omogućuje zadovoljenje duboko ukorijenjenih psiholoških potreba koje u suvremenome društvu nije moguće drugačije osigurati. Cilj je ovoga rada provjeriti konstruktnu valjanost Upitnika latentne i manifestne dobrobiti (Muller i sur., 2005), njegovu pouzdanost te prediktivnu valjanost u objašnjenju interindividualnih razlika u mentalnome zdravlju. U istraživanju je sudjelovalo 209 nezaposlenih korisnika zajamčene minimalne naknade ($M_{dob} = 44.9$; $SD = 10.45$; 58.9 % muškoga spola). Provedene statističke analize i provjera latentne strukture skale potvrdili su da je šestfaktorska struktura Upitnika LAMB replicirana na hrvatskome uzorku siromašnih osoba. Prema dobivenim rezultatima podacima najbolje pristaje model ESEM ($\chi^2 = 771.050$; $df = 429$; CFI = .902; TLI = .856; SRMR = .039; RMSEA = .062 [.055 – .069]). Upitnik LAMB pouzdan je i valjan mjerni instrument čijih svih šest dimenzija u smislu konvergentne valjanosti značajno pozitivno koreliraju s mentalnim zdravljem. Rezultati analize traga s manifestnim varijablama pokazali su da su doživljaj svrhe, društveni status i razina aktivnosti značajni prediktori mentalnoga zdravlja nezaposlenih korisnika zajamčene minimalne naknade. Radom je potvrđen konceptualni model latentne deprivacije na uzorku teško zapošljivih osoba te je utvrđena valjanost Upitnika LAMB za korištenje u hrvatskome istraživačkom prostoru. Rezultati istraživanja impliciraju da je podršku korisnicima zajamčene minimalne naknade važno usmjeriti na njihovo mentalno zdravlje i latentnu deprivaciju.

Ključne riječi: model latentne deprivacije, korisnici zajamčene minimalne naknade, Upitnik LAMB, mentalno zdravlje, nezaposlenost

Dinka Caha <https://orcid.org/0000-0001-6838-503X>

Darja Maslić Seršić <https://orcid.org/0000-0003-4968-9243>

Miranda Novak <https://orcid.org/0000-0002-7220-7858>

Ovaj je rad nastao u okviru znanstvenoga projekta *Jačanje kapaciteta za pozitivan razvoj zajednice* (IP-PRAVOS-11) koji financira Pravni fakultet Osijek.

✉ Dinka Caha, Pravni fakultet Osijek Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera, Stjepana Radića 13, 31000 Osijek, Hrvatska. E-adresa: dcaha@pravos.hr

Uvod

Model latentne deprivacije pruža jedno od temeljnih objašnjenja povezanosti zaposlenja i mentalnoga zdravlja (Jahoda, 1982). U skladu s tim modelom, zaposlenje osigurava redoviti prihod, što predstavlja manifestnu funkciju rada te zadovoljava duboko ukorijenjene psihološke potrebe, a što je pak usputna, latentna funkcija zaposlenja (Jahoda, 1982). Pet je latentnih funkcija zaposlenja: posao određuje *vremensku strukturu* dana i tjedna, omogućuje *redovite socijalne kontakte* i povezivanje s ljudima izvan obiteljskoga kruga, što obogaćuje iskustvo i proširuje socijalne horizonte osobe, učvršćuje *osjećaj osobne svrhe i smisla* jer omogućuje doživljaj da smo potrebni drugima i korisni široj društvenoj zajednici, definira naš *status i identitet* jer nam određuje mjesto u društvenoj strukturi i sprečava socijalnu isključenost te, nakraju, ali ne manje važno, posao osigurava *redovitu aktivnost*. Iako postoje i drugi načini na koje osoba može ostvariti te potrebe, u suvremenome društvu za većinu ljudi upravo i samo zaposlenost ima svih pet latentnih funkcija koje su preduvjet mentalnoga zdravlja pojedinca. Jahodin model zapravo predstavlja teoriju mentalnoga zdravlja koja u središte stavlja posao te predviđa da nezaposlenost doprinosi stanju manifestne i latentne deprivacije, što dovodi do narušenoga mentalnog zdravlja. Ta je temeljna pretpostavka dokazana u mnogobrojnim inozemnim, ali i nekim hrvatskim istraživanjima. Recentna metaanaliza Aitken i suradnika (2021) koja uključuje 97 istraživanja i 98 042 sudionika potvrdila je da su pojedinci uslijed gubitka zaposlenja prikraćeni za manifestnu i latentne funkcije te da su obje vrste prikraćenosti povezane s narušenim mentalnim zdravljem. Longitudinalna istraživanja provedena u posljednjih desetak godina pokazuju da latentna deprivacija ima ulogu medijatora između nezaposlenosti i narušenoga mentalnog zdravlja (Wood i Butchel, 2018). Primjerice, Selenko i suradnici (2011) pokazali su da su vremenska struktura dana, učestalost socijalnih kontakata i financijska deprivacija medijatori povezanosti između nezaposlenosti i mentalnoga zdravlja.

Model latentne deprivacije učestalo se koristi kao teorijski okvir pri istraživanju mentalnoga zdravlja zaposlenih i nezaposlenih osoba, radnoga angažmana zaposlenika (Selenko i Batinić, 2013; Vander Elst i sur., 2016), nesigurnosti posla (Vander Elst i sur., 2016) i prednosti volontiranja (Selenko i sur., 2020; Yang i Matz, 2020). Kao mjerni instrumenti pritom se koriste raznovrsne i parcijalne mjere latentne i manifestne deprivacije, što ograničava vanjsku valjanost rezultata te njihovu precizniju usporedbu. Primjerice, Gnambis i suradnici (2015) razinu društvenoga statusa utvrđivali su tehnikom ljestvi, a društvenu korisnost kratkim Loyolinim upitnikom generativnosti. Potpunu operacionalizaciju modela latentne deprivacije u suvremenim istraživanjima osigurava Upitnik latentne i manifestne dobrobiti (engl. *Latent and Manifest Benefit Scale*) koji su konstruirali Muller i suradnici (2005). Koliko nam je poznato, taj upitnik još nije korišten u hrvatskim istraživanjima pa je osnovni cilj ovoga rada istražiti njegovu konstruktivnu valjanost.

Upitnik LAMB

Upitnik latentne i manifestne dobrobiti (Upitnik LAMB) sadrži 36 tvrdnji koje su ravnomjerno raspoređene u šest skala: vremenska struktura dana, socijalni kontakti izvan vlastite obitelji, doživljaj svrhe, razina aktivnosti, društveni status i financijska situacija. Pri interpretaciji se uzimaju u obzir rezultati na zasebnim skalama da bi se dobile detaljnije informacije potrebne za kreiranje specifičnih oblika podrške nezaposlenim osobama (Kovacs i sur., 2017).

Upitnik LAMB korišten je u Australiji i Njemačkoj, pri čemu je latentna deprivacija istraživana kao kriterijska varijabla te kao prediktor mentalnoga zdravlja (Muller i Waters, 2012). Početna istraživanja pokazala su da veću ostvarenost latentnih funkcija imaju zaposlene osobe (Paul i Batinic, 2010), žene (Muller i sur., 2006) i zaposlenici koji rade na hijerarhijski višim pozicijama (Batinic i sur., 2010). Također, stupanj latentne deprivacije pokazao se značajnim prediktorom simptoma stresa (Paul i Batinic, 2010; Hoare i Machin, 2010), depresivnosti (Mitchell, 2010) i dobrobiti (Creed i Bartrum, 2008). Kada govorimo o doprinosu pojedinih dimenzija deprivacije, najčešći su prediktori mentalnoga zdravlja vremenska struktura dana, socijalni kontakti i financijski pritisak (Muller i Waters, 2012). U Srbiji su Strizović i Mratinković (2016) Upitnikom LAMB utvrdili da su financijski pritisak i društveni status značajni prediktori zadovoljstva životom zaposlenih i nezaposlenih osoba. Modificirani Upitnik LAMB korišten je u istraživanjima mentalnoga zdravlja portugalskoga stanovništva. Rezultati pokazuju da je uključivanje u radne, društvene i kulturne aktivnosti korisno za dobrobit nezaposlenih Portugalaca starijih od 40 godina zbog povećavanja razine socijalnih kontakata, društvene korisnosti i integracije u društvo (Sousa-Ribeiro i sur., 2020).

Mentalno zdravlje korisnika zajamčene minimalne naknade

Uz mnogobrojna inozemna, i neka hrvatska istraživanja pokazuju da se nezaposlene osobe u odnosu na zaposlene češće suočavaju s financijskim poteškoćama, pokazuju internalizirane probleme, psihosomatske simptome, emocionalne poteškoće, niže samopouzdanje, narušenu opću dobrobit i kvalitetu života (npr. Družić Ljubotina i sur., 2017; Galić i sur., 2006; Majstorović i sur., 2019; McKee-Ryan i sur., 2005; Paul i Moser, 2009; Pohlan, 2019). Ipak, gubitak posla i nezaposlenost ne pogađaju sve osobe jednako. Analize moderatora povezanosti radnoga statusa i mentalnoga zdravlja pokazale su da nezaposlenost u većoj mjeri pogađa pojedince u radničkim zanimanjima, a učinak nezaposlenosti na mentalno zdravlje snažniji je u zemljama s niskom razinom ekonomskoga razvoja, nejednakom raspodjelom dohotka ili slabim sustavima zaštite nezaposlenih u usporedbi s drugim zemljama (Paul i Moser, 2009). Skupina koja je posebno osjetljiva na dalekosežne posljedice nezaposlenosti socijalno su isključene osobe zbog zajedničkoga, često sinergijskog djelovanja nezaposlenosti, siromaštva i socijalne izolacije (Gallie i sur., 2003; UNDP, 2006). Budući da su materijalno

deprivirane osobe tjeđe predmet istraživanja, fokus pri validaciji skale ciljano je usmjeren na dugotrajno nezaposlene siromašne osobe.

S obzirom na to da su dosadašnja istraživanja potvrdila da Upitnik LAMB dobro diferencira pojedince prema radnome statusu, različitim vrstama zaposlenja te mentalnome zdravlju (Selenko i Batinic, 2013), osnovni je cilj ovoga istraživanja provjeriti metrijske karakteristike Upitnika LAMB na uzorku nezaposlenih primatelja zajamčene minimalne naknade te ga učiniti šire dostupnim istraživačima i stručnjacima u Republici Hrvatskoj. Pretpostavili smo da će podaci prikupljeni hrvatskom verzijom Upitnika LAMB na uzorku nezaposlenih primatelja zajamčene minimalne naknade definirati šest faktora u skladu s teorijski očekivanim dimenzijama deprivacije. Pet će faktora opisivati pet dimenzija latentne deprivacije (*vremensku strukturu, osjećaj osobne svrhe i smisla, redovite socijalne kontakte, status i identitet te redovitu aktivnost*), a jedan će faktor opisivati manifestnu deprivaciju (*financijsku deprivaciju*) (H_1). Dodatni je cilj rada utvrditi specifične prediktore mentalnoga zdravlja nezaposlenih primatelja zajamčene minimalne naknade, pri čemu se kao teorijski okvir koristi model latentne deprivacije (Jahoda, 1982). U skladu s modelom latentne deprivacije, pretpostavili smo da će sve ispitivane dimenzije imati značajan samostalni doprinos u objašnjenju varijance subjektivnoga mentalnog zdravlja (H_2).

Metoda

Ispitanici

Istraživanje je provedeno na prigodnome uzorku od 212 nezaposlenih radno sposobnih korisnika zajamčene minimalne naknade Centra za socijalnu skrb Požega koji su imali obvezu sudjelovanja u društveno korisnome radu, a koji su 1. 8. 2017. godine bili prijavljeni u evidenciji Zavoda za zapošljavanje.

Sudionici istraživanja imali su između 17 i 60 godina, prosječna im je dob bila $M_{\text{dob}} = 44.9$ ($SD = 10.45$), a 58.9 % bilo je muškoga spola. Prosječno su imali 6 godina i 9 mjeseci radnoga staža, primali su zajamčenu minimalnu naknadu 4 godine i 3 mjeseca ($M_{\text{duljina primanja socijalne pomoći}} = 51.39$ mjeseci, $SD = 43.34$), dok je najveći broj ispitanika zajamčenu minimalnu naknadu primao 3 godine i 8 mjeseci. Polovica korisnika, njih 103 (49.3 %), prethodno je tijekom života primala zajamčenu minimalnu naknadu. Više deskriptivnih podataka prikazano je u Tablici 1.

Tablica 1.

Demografske karakteristike sudionika istraživanja (N = 209)

Varijabla	Ukupni uzorak	
	<i>n</i>	%
Dob		
16 – 29	19	9.1
30 – 49	110	52.6
50 – 60	80	38.3
Bračni status		
Neoženjen/neudana	71	34.0
Oženjen/udana	87	41.6
Žive odvojeno od bračnoga partnera	48	23.0
Razveden/-a	3	1.4
Razina obrazovanja		
Nezavršena osnovna škola	25	12.0
Osnovna škola	81	38.8
Srednja škola	99	47.4
Minimalno viša škola	4	1.9
Nezaposleni dulje od godine dana	196	93.8
Kućanstvo		
Samačko	83	39.7
Višečlano	126	10.5
Skrbe o djeci	105	51.2

Postupak prikupljanja podataka

Prije provedbe istraživanja pribavljeno je mišljenje Etičkoga povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskoga fakulteta te suglasnost ministarstva nadležnoga za poslove socijalne skrbi. Prikupljanje podatka provedeno je tijekom kolovoza 2017. godine, a organizirano je izvan prostorija nadležnoga Centra za socijalnu skrb, odnosno u prostorijama drugih javnih ustanova i udruga unutar lokalnih zajednica samih sudionika. Neposredno prije podjele upitnika sudionici su informirani o cilju istraživanja, anonimnosti i dobrovoljnosti postupka te su prikupljene suglasnosti za sudjelovanje. U uputi je posebno naglašeno da odgovori sudionika nemaju nikakav utjecaj na korištenje zajamčene minimalne naknade te da su povjerljivi. Sudionici nisu primili naknadu za sudjelovanje u istraživanju. Sudionici koji su imali barem srednjoškolsko obrazovanje ispunjavali su upitnik u malim grupama koje su obuhvaćale do šest ispitanika. Prikupljanje podataka sudionika s nižom razinom obrazovanja bilo je organizirano uz individualnu podršku suradnika. Ispitivanje je provedeno po principu *papir – olovka*, a trajalo je prosječno 40 minuta.

Mjerni instrumenti

Latentna deprivacija procjenjivala se *Upitnikom latentne i manifestne dobrobiti* (Muller i sur., 2005) koji sadrži 36 čestica jednako raspoređenih na šest skala. Tvrdnje istražuju prisustvo funkcija svojstvenih radu, pri čemu su formulirane kao suprotni polovi. Zadatak je sudionika da na skali od sedam stupnjeva označi tvrdnju koju procjenjuje točnijom za sebe (1 = *tvrdnja na lijevoj strani potpuno je točna za mene*; 7 = *tvrdnja na desnoj strani potpuno je točna za mene*). Rezultati skala koriste se zasebno, a ukupni rezultat na svakoj od šest skala formira se zbrajanjem čestica. Viši rezultat na skalama latentne deprivacije ukazuje na veću ostvarenost latentne funkcije zaposlenja, dok na skali manifestne deprivacije viši rezultat ukazuje na veće odsustvo manifestne funkcije zaposlenja. Muller i suradnici (2005) navode da skale imaju dobru pouzdanost (*vremenska struktura dana*, $\alpha = .74$; *socijalni kontakti*, $\alpha = .92$; *razina aktivnosti*, $\alpha = .89$; *doživljaj svrhe*, $\alpha = .91$; *društveni status*, $\alpha = .91$; *financijska situacija*, $\alpha = .93$).

Nakon što je dobiveno dopuštenje autora Upitnika LAMB, upitnik je podvrgnut dvostrukomu prijevodu tako da je najprije preveden na hrvatski jezik. Potom je hrvatsku verziju upitnika nezavisni prevoditelj ponovno preveo na engleski jezik, nakon čega su uspoređene obje verzije teksta na engleskome jeziku. Da bi se utvrdila razumljivost čestica prevedenoga upitnika i vrijeme potrebno za ispunjavanje skale, Upitnik LAMB ispunilo je i komentiralo troje stručnih radnika te dvoje korisnika novčanih naknada (engl. *cognitive debriefing*; Wild i sur., 2005). Povratni su komentari potvrdili općenito dobru razumljivost čestica. Dorađena je čestica skale *razina aktivnosti* koja je bila nejasna jednoj korisnici zajamčene minimalne naknade, i to tako da je tvrdnja *Obično radim sve što moram* dodatno specificirana i preformulirana je u tvrdnju *Obično izvršim sve svoje obveze*.

Mentalno zdravlje mjereno je *Skalom kontinuuma mentalnoga zdravlja – kratkom verzijom* (MHC-SF; Keyes, 2018; Vuletić i sur., 2018) koja sadrži 14 čestica za procjenu triju dimenzija dobrobiti prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije. Zadatak sudionika bio je procijeniti učestalost pojedinih osjećaja u prethodna tri mjeseca, pri čemu 0 znači *nikada*, a 5 znači *svaki dan*. Supskala *emocionalne dobrobiti* obuhvaća tri tvrdnje kojima se procjenjuje koliko je sudionik pozitivan, zadovoljan samim sobom i svojim životom. Supskala *psihološke dobrobiti* sadrži šest čestica koje procjenjuju koliko se dobro sudionik nosi sa svakodnevnim poteškoćama i stresovima. Supskala *socijalne dobrobiti* sadrži pet tvrdnji kojima se procjenjuje doprinos sudionika razvoju i napredovanju zajednice. Ukupni rezultat na skali MHC-SF računao se kao prosjek odgovora sudionika na svim česticama, pri čemu veći rezultat sugerira bolje mentalno zdravlje. U ovome je istraživanju korišten ukupan rezultat na skali MHC-SF čija je unutarnja konzistencija dobra te iznosi .87. Pojedinačne supskale također imaju dobru pouzdanost (*emocionalna dobrobit*, $\alpha = .82$; *socijalna dobrobit*, $\alpha = .80$; *psihološka dobrobit*, $\alpha = .75$).

U istraživanju su ispitivana sljedeća sociodemografska obilježja sudionika: dob, rod, stručna sprema, radni staž, broj članova kućanstva, postojanje djece u kućanstvu, dob najmlađega djeteta u kućanstvu, skrbi li nezaposlena osoba za drugoga ovisnog člana kućanstva, koliko traje razdoblje posljednje nezaposlenosti, duljina primanja zajamčene minimalne naknade te iskustvo prethodnoga korištenja zajamčene minimalne naknade.

Analiza podataka

Procedurom G*POWER utvrđeno je da najmanja veličina uzorka potrebna da bi se zabilježena razlika u regresijskoj analizi mogla dokazati kao statistički značajna, na razini značajnosti od 5 % i uz snagu testa od 95 %, iznosi $n = 178$ (Faul i sur., 2009, 2007), a u skladu s time utvrđeno je da je uzorak dovoljno velik za pouzdan regresijski model koji može detektirati umjerene efekte. Na temelju odstupajućih vrijednosti Mahalanobisove udaljenosti, aritmetičkih sredina i standardnih devijacija provedena je inspekcija pisanih materijala te su kod triju ispitanika pronađene ekstremne vrijednosti ili vrlo nelogični odgovori, zbog čega su isključeni iz daljnjih analiza.

Da bi se provjerilo odgovara li latentna struktura hrvatskoga prijevoda Upitnika LAMB izvornoj strukturi, testiran je šestfaktorski strukturalni model primjenom konfirmatorne faktorske analize (CFA) i eksploratornoga strukturalnog modeliranja (ESEM), pri čemu je model procijenjen uz primjenu metode maksimalne vjerojatnosti. Naime, budući da konfirmatorne faktorske analize na višedimenzijским konstruktima često ne uspijevaju dostići standarde dobrog mjerenja, provedeno je i eksploratorno linearno strukturalno modeliranje kao naprednija kombinacija eksploratornoga i konfirmatornog pristupa faktorskoj analizi jer dopušta procjenu križnih zasićenja te je manje restriktivno i pruža više fleksibilnosti kod višedimenzijских mjernih instrumenata s većim brojem čestica (Marsh i sur., 2014). Za provedbu CFA-a, ESEM-a i analize traga s manifestnim varijablama korišten je statistički program MPlus (verzija 8.8), dok je za izračunavanje pouzdanosti pojedinih skala Upitnika LAMB i korelacijske analize koje su upotrijebljene za dokazivanje konvergentne valjanosti korišten program SPSS (verzija 22).

Rezultati

Psihometrijska svojstva Upitnika LAMB

Za procjenu stupnja slaganja modela s podacima korištene su vrijednosti inkrementalnih indeksa slaganja CFI i TLI, indeksi RMSEA i SRMR te omjer χ^2 i stupnjeva slobode. Na dobro slaganje modela s podacima ukazuju vrijednosti CFI-ja i TLI-ja veće od .90 te RMSEA-a i SRMR-a manje od .10, dok na izvrsno slaganje

modela s podacima ukazuju vrijednosti CFI-ja i TLI-ja veće od .95 te vrijednosti RMSEA-a manje od .06 i SRMR-a manje od .08 (Hu i Bentler, 1999). Na bolje pristajanje modela podacima ukazuje vrijednost omjera χ^2/df manja od 3. Provjerom šestfaktorskoga modela konfirmatornom analizom dobivene su sljedeće vrijednosti indeksa: RMSEA = .065; SRMR = .071; CFI = .853; TLI = .840 (Tablica 2.).

Tablica 2.

Indikatori pristajanja modela podacima

	6-faktorski model CFA	6-faktorski model ESEM
AIC	28503.020	28484.153
BIC	28914.127	29396.611
$\chi^2 (df)$	1089.917 (579)**	771.050 (429)**
CFI	.853	.902
TLI	.840	.856
RMSEA [90 % C. I.]	.065 [.059 – .071]	.062 [.055 – .069]
SRMR	.071	.039

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Rezultati pokazuju da prema indeksima RMSEA i SRMR te omjeru χ^2/df model dobro pristaje podacima, dok prema indeksima CFI i TLI pristajanje modela nije zadovoljavajuće. S obzirom na to da se model dobiven CFA-om pokazao neprikladnim, šestfaktorski je model testiran pomoću ESEM-a koji je rezultirao boljim pristajanjem modela podacima (Tablica 2.). Tri parametra (CFI = .902; RMSEA = .062; $\chi^2/df = 1.797$) upućuju na dobro slaganje modela, dok vrijednost indeksa SRMR od .039 upućuje na odlično pristajanje modela podacima. Vrijednost indeksa slaganja TLI iznosi .856 te je možemo smatrati graničnom jer je vrlo blizu dogovorne vrijednosti adekvatnoga pristajanja od .90. Povrh toga, apsolutni indeks pristajanja TLI ima tendenciju rasti s povećanjem brojem ispitanika (Brown, 2006). S obzirom na kritike upućene generalizaciji fiksnih graničnih iznosa pristajanja modela Hu i Bentlera koje su pokazale da granični indeksi nisu univerzalno primjenjivi jer variraju o stupnjevima slobode itd. (Chen i sur., 2008; Marsh i sur., 2004) te preporuci Hu i Bentlera da se pri donošenju odluka razmatra kombinacija apsolutnoga i relativnog indeksa pristajanja, zaključeno je da model ESEM dobro pristaje podacima.

Rezultati faktorskih zasićenja dobiveni testiranjem šestfaktorske strukture Upitnika LAMB pomoću CFA-a prikazani su u Tablici 3. i pokazuju da su sva faktorska zasićenja pojedinih čestica dominantno zasićena teorijski očekivanim faktorom, pri čemu su njihove vrijednosti veće od .050 (osim čestica 2 i 31; Brown, 2006). Rezultati faktorskih zasićenja dobiveni testiranjem šestfaktorske strukture pomoću ESEM-a pokazuju da neke čestice imaju relativno niska zasićenja pretpostavljenim faktorom (> .50 imaju čestice 2, 14, 19 – 21, 28, 29 i 31) te da je čestica 30 zasićena drugim faktorom.

Tablica 3.

Faktorska zasićenja dobivena testiranjem šestfaktorske strukture Upitnika LAMB pomoću analiza CFA i ESEM

Čestice	CFA						ESEM					
	VS	SK	DK	RA	DS	FS	VS	SK	DK	RA	DS	FS
1. Često imam mnogo vremena na raspolaganju.	.67						.69	-.12	-.01	-.00	.09	.06
2. Često želim imati više obveza da bih ispunio/ispunila vrijeme u danu.	.37						.41	.12	-.14	.04	-.11	.05
3. Vrijeme mi obično sporo prolazi.	.66						.67	.21	.03	-.01	.04	.06
4. Obično imam previše slobodnoga vremena u danu.	.83						.80	-.10	.04	.11	-.01	-.04
5. Rijetko sam zaposlen/zaposlena tijekom dana.	.80						.74	-.08	.11	.10	.10	-.08
6. Često nemam što za raditi.	.76						.74	.06	.06	.06	-.07	-.06
7. Rijetko imam mnogo prilika za druženje s ljudima koje poznajem.		.62					-.07	.54	.06	.07	.10	.03
8. Rijetko se uključujem u društvene aktivnosti s drugima.		.79					-.03	.67	.13	-.02	.13	.04
9. Rijetko izlazim i susrećem se s drugima.		.83					-.02	.79	.05	.08	.03	.08
10. Rijetko upoznajem nove ljude.		.74					-.02	.58	.17	.14	.08	.03
11. Rijetko imam mnogo prilika za druženje s drugim ljudima.		.84					.03	.79	.08	.05	.07	-.03
12. Rijetko se uključujem u društvene aktivnosti s ljudima koje poznajem.		.76					-.04	.66	.08	.06	.10	.00
13. Rijetko osjećam da mogu dati velik doprinos društvu.			.65				-.01	.12	.53	.06	.14	.05
14. Rijetko se osjećam kao dio svoje zajednice.			.59				.01	.25	.36	.05	.13	-.02
15. Minimalno doprinosim svojoj zajednici.			.74				.14	.19	.58	-.00	.09	-.01
16. Rijetko se osjećam kao koristan dio društva.			.81				.06	.03	.78	.03	.02	.01
17. Rijetko osjećam da dajem važan doprinos društvu.			.83				.10	.07	.82	.05	-.04	.01
18. Ne zauzimam cijenjenu poziciju u društvu.			.65				-.11	.11	.53	.03	.18	.10
19. Obično trebam druge da bi me potaknuli na rad.				.51			.09	.16	.03	.38	.09	-.13
20. Rijetko stižem odraditi sve obveze.				.58			.05	-.02	.05	.41	.33	.03

Tablica 3. - nastavak

Čestice	CFA				ESEM					
	VS	SK	DK	RA	VS	SK	DK	RA	DS	FS
21. Rijetko obavim sve što moram.				.54	.05	-.04	-.03	.45	.25	-.12
22. Ne smatram korisnim organizirati vlastito vrijeme.				.52	.02	-.03	-.07	.57	-.01	-.26
23. Moji dani obično nisu dobro organizirani.				.83	.10	.06	.02	.81	-.02	.08
24. U mojemu danu ne postoji dobra ravnoteža između obveza i slobodnoga vremena.				.84	.00	.04	.04	.85	.00	.11
25. Rijetko sam važan/važna svojim prijateljima.			.76		.06	.13	-.04	-.01	.81	-.02
26. Moji prijatelji rijetko cijene moje društvo.			.81		-.03	.00	-.05	.01	.93	-.02
27. Ljudi iz mojega okruženja rijetko me cijene.			.68		.05	.03	.19	.09	.52	.07
28. Rijetko pomažem drugima.			.61		.01	.00	.22	.18	.38	.05
29. Moja obitelj i prijatelji rijetko prihvataju moju pomoć.			.54		.01	-.01	.22	.13	.33	-.09
30. Ljudi se rijetko oslanjaju na moju pomoć.			.59		-.04	.04	.37	.20	.24	-.05
31. Moja me primanja ne ograničavaju da živim jednako dobro kao i moji prijatelji.					.25	.05	.07	.03	.06	.25
32. Od mojih mi primanja često ostane novaca za štednju.					.70	-.10	-.04	.14	-.06	.70
33. Moja mi primanja obično omogućavaju druženje onoliko često koliko to želim.					.60	.09	.03	-.12	-.03	.60
34. Moja mi primanja obično omogućavaju da činim što želim.					.82	-.00	.09	-.04	.03	.81
35. Često imam dovoljno novca da se počastim nečime.					.61	.02	.06	-.00	-.07	.61
36. Iznos mojih primanja obično mi omogućava stvaranje planova za budućnost.					.75	-.05	-.08	.04	.05	.76

Napomena: VS – vremenska struktura dana; SK – socijalni kontakti izvan vlastite obitelji; DK – doživljaj svrhe; RA – razina aktivnosti; DS – društveni status; FS – financijska situacija.

Korelacijski koeficijenti pri CFA-u pokazuju da manifestna funkcija rada nije u značajnoj korelaciji s četirima latentnim funkcijama rada, što nije iznenađujuće s obzirom na to da ona konceptualno ne obuhvaća latentnu potrebu za radom, već ekonomsku potrebu za radom (Tablica 4.). Među skalama koje mjere latentnu deprivaciju jedino skale *vremenska struktura dana* i *socijalni kontakti izvan vlastite obitelji* nisu značajno povezane, dok su korelacije među ostalim latentnim skalama niske do umjerene. Najniža je korelacija među skalama ona između *društvenoga statusa* i *financijske deprivacije* ($r = .01, p > .05$), a najviša između *socijalnih kontakata izvan vlastite obitelji* i *doživljaja svrhe* ($r = .62, p < .01$). Korelacijski koeficijenti pri ESEM-u ponovno pokazuju da manifestna funkcija rada nije u značajnoj korelaciji s četirima latentnim funkcijama rada. Među skalama koje mjere latentnu deprivaciju jedino skala *vremenska struktura dana* nije značajno povezana sa skalama *socijalni kontakti* i *društveni status*, dok su korelacije među ostalim latentnim skalama niske. Najviša je interkorelacija među latentnim faktorima ona između *socijalnih kontakata* i *doživljaja svrhe*, no ona sada iznosi manje negoli u CFA-u ($r = .35, p < .01$). S obzirom na to da su vrijednosti interkorelacija i χ^2 niže, a vrijednosti indeksa dosljedno povoljnije u ESEM-u te da ΔCFI između CFA-a i modela ESEM iznosi .04 (i veća je od .01), potvrđeno je da se modeli statistički značajno razlikuju (Chen, 2007) i da ESEM prikazuje bolje pristajanje modela podacima. Svaka od dimenzija latentne deprivacije reprezentirana je pouzdanom skalom koje se kreću od .76 do .89 (Tablica 4.).

Tablica 4.

Vrijednosti unutarnje konzistencije i interkorelacije faktora Upitnika LAMB izračunane pomoću CFA-a i ESEM-a (N = 209)

	α	1	2	3	4	5	6
1. Vremenska struktura dana	.84	-	.03	.10*	.20**	.07	-.05
2. Socijalni kontakti	.89	.08	-	.35**	.18**	.26**	.10*
3. Doživljaj svrhe	.86	.25**	.62**	-	.21**	.33**	.05
4. Razina aktivnosti	.81	.36**	.37**	.39**	-	.30**	-.02
5. Društveni status	.83	.19*	.51**	.56**	.49**	-	-.00
6. Financijska situacija	.76	-.10	.16*	.10	.04	.01	-

Napomena: Interkorelacije dobivene pomoću CFA-a nalaze se ispod dijagonale, a korelacije dobivene pomoću ESEM-a nalaze se iznad dijagonale. * $p < .05$; ** $p < .01$.

Uloga latentne deprivacije u objašnjavanju mentalnoga zdravlja

U prosjeku mentalno zdravlje sudionika istraživanja iznosi $M = 3.02$ ($SD = 0.92$ uz raspon od 0.57 do 4.93 i normalnu distribuciju rezultata). Rezultati bivarijantnih korelacija pokazuju da su sve latentne funkcije rada smisleno slabo do umjereno povezane s konstruktom mentalnoga zdravlja, a kreću se u rasponu od .20 do .58. (Tablica 5.).

Tablica 5.

Deskriptivni parametri korištenih skala te povezanost rezultata funkcija rada s pozitivnim mentalnim zdravljem (N = 209)

Dimenzija	M	SD	Raspon	IA	IS	r_{MZ}	r_{emoc}	$r_{socijal}$	r_{psih}
Vrem. struktura	26.64	9.49	6 – 42	-0.27	-0.95	.20**	.14*	.10	.25**
Socijalni kontakti	21.23	10.44	6 – 42	0.31	0.17	.46**	.41**	.42**	.33**
Doživljaj svrhe	23.29	9.68	6 – 42	0.07	-0.95	.58**	.41**	.55**	.47**
Razina aktivnosti	33.66	7.44	11 – 42	-1.11	0.85	.48**	.37**	.32**	.49**
Društveni status	32.94	7.76	9 – 11	-0.99	0.41	.55**	.34**	.49**	.52**
Financ. situacija	13.55	7.45	6 – 42	1.33	1.97	.23**			
Mentalno zdravlje	3.02	0.92	0.57 – 4.93	-0.29	-0.34	-	.79**	.85**	.86**

Napomena: SD – standardna devijacija; IA – indeks asimetričnosti; IS – indeks spljoštenosti; r – Pearsonov test korelacije (r_{MZ} – u odnosu na pozitivno mentalno zdravlje, r_{emoc} – u odnosu na emocionalnu dobrobit, $r_{socijal}$ – u odnosu na socijalnu dobrobit, r_{psih} – u odnosu na psihološku dobrobit). * $p < .05$; ** $p < .01$.

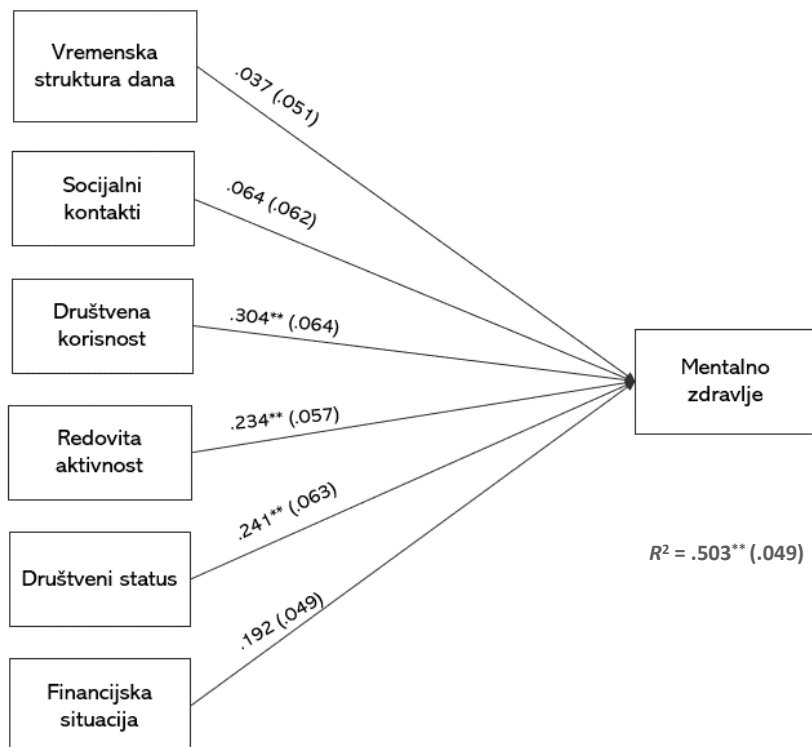
Analiza traga s manifestnim varijablama pokazuje da su značajni samostalni prediktori mentalnoga zdravlja *doživljaj svrhe* ($\beta = .30, p < .05$), *razina aktivnosti* ($\beta = .23, p < .05$) i *društveni status* ($\beta = .24, p < .05$), dok preostale dvije dimenzije latentne deprivacije (*vremenska struktura dana* i *socijalni kontakti izvan vlastite obitelji*) i manifestna deprivacija ne doprinose predviđanju mentalnoga zdravlja nezaposlenih korisnika zajamčene minimalne naknade (Slika 1.). Latentna deprivacija dobro objašnjava razinu mentalnoga zdravlja korisnika zajamčene minimalne naknade jer doprinosi objašnjavanju 50.3 % varijance mentalnoga zdravlja.

Rasprava

Prvi cilj istraživanja bio je provjeriti metrijske karakteristike Upitnika LAMB na uzorku nezaposlenih korisnika zajamčene minimalne naknade. Iako su rezultati konfirmatorne analize pokazali da podaci ne pristaju teorijski pretpostavljenomu modelu, rezultati analize ESEM pokazali su zadovoljavajuće pristajanje. Budući da suvremena istraživanja daju prednost toj analizi jer rješava metodološka ograničenja eksploratornoga i konfirmatornog pristupa (v. Tóth-Király i sur., 2017), zaključujemo da su rezultati potvrdili pretpostavljenu šestfaktorsku strukturu

Slika 1.

Analiza traga s manifestnim varijablama

** $p < .01$.

upitnika LAMB. Pritom su najniže razine zasićenosti imale tri čestice na skali *društveni status*. Uvidom u faktorska zasićenja i pregledom tvrdnji utvrđeno je da tri čestice koje se odnose na *društveni status* zapravo ispituju manifestaciju pomaganja. Isto su uočili Selenko i suradnici (2011) koji su zbog mjerenja manifestacije pomaganja iz supskale *društveni status* izbacili tri čestice. Dobivena odstupanja mogu se povezati s homogenim karakteristikama sudionika ovoga istraživanja (dugotrajno su nezaposleni, niže obrazovne strukture te imaju iskustvo siromaštva) u odnosu na prethodna istraživanja koja su testirala upitnik na populaciji zaposlenih i nezaposlenih soba te volontera.

Podatak da latentna deprivacija korelira s mentalnim zdravljem potvrđuje da je mjerenje latentne deprivacije kriterijski valjano. Rezultati bivarijantnih korelacija dosljedno potvrđuju da je veća ostvarenost latentnih i manifestne funkcije povezana s boljim subjektivnim mentalnim zdravljem. U slučaju *vremenske strukture dana* i *financijske situacije* riječ je o maloj povezanosti, dok je kod ostalih latentnih funkcija riječ o umjerenoj povezanosti. Prethodna su istraživanja također potvrdila

povezanost dimenzija Upitnika LAMB i mentalnoga zdravlja (Creed i Bartrum, 2008; Muller i sur., 2006; Strizović i Mratinković, 2016). Mentalno zdravlje prema konceptu Svjetske zdravstvene organizacije obuhvaća socijalnu dobrobit koja sadrži konstrukte slične latentnim funkcijama Marie Jahode (pogotovo društvenoj korisnosti i društvenomu statusu). Da bi se utvrdilo mjere li skale latentnih dimenzija i socijalne dobrobiti slične konstrukte te utvrdila konvergentna valjanost Upitnika LAMB, provjerena je njihova povezanost. Vrijednosti koeficijenta korelacije između supskale *socijalne dobrobiti* i dimenzija latentne deprivacije pokazuju njihovu umjerenu povezanost te ne prelaze .55, a slijedom čega je zaključeno da dimenzije latentne deprivacije Upitnika LAMB i supskala *socijalne dobrobiti* skale MHC-SF ne mjere isti fenomen. S obzirom na to da su analizom ESEM potvrđene latentna struktura upitnika (H_1) i povoljne psihometrijske karakteristike, Upitnik LAMB može se smatrati valjanim i pouzdanim upitnikom za primjenu u hrvatskome kontekstu.

U skladu s Jahodinim modelom koji opisuje važnost latentnih funkcija zaposlenja, odnosno latentne deprivacije koja se nalazi u podlozi narušenoga mentalnog zdravlja nezaposlenih, rezultati strukturalnoga modela potvrdili su samostalni doprinos *društvene korisnosti*, *društvenoga statusa* i *razine aktivnosti* u objašnjenju individualnih razlika u razini samoprocijenjenoga mentalnog zdravlja nezaposlenih primatelja zajamčene minimalne naknade, dok *vremenska struktura dana* i *socijalni kontakti izvan vlastite obitelji* nisu imali značajan samostalni doprinos. Tako će nezaposleni korisnik zajamčene minimalne naknade imati bolje mentalno zdravlje što obavlja više redovitih aktivnosti, što procjenjuje boljim vlastiti društveni status te daje veći doprinos zajednici u kojoj živi. Time je djelomično potvrđena hipoteza H_2 , a model je ukupno objasnio 50.3 % varijance mentalnoga zdravlja. Prethodno istraživanje u hrvatskome kontekstu utvrdilo je da su *društveni status* i *socijalni kontakti izvan vlastite obitelji* prediktori općega psihološkog funkcioniranja nezaposlenih osoba (Maslić Seršić, 2006). Rezultati inozemnih istraživanja također pokazuju da su različite dimenzije latentne deprivacije prediktori mentalnoga zdravlja. Tako su Creed i Macintyre (2001) utvrdili da značajnu prediktivnu vrijednost imaju *vremenska struktura dana*, *razina aktivnosti* i *doživljaj svrhe*. Strizović i Mratinković (2016) utvrdili su da značajan doprinos općemu psihološkom funkcioniranju nezaposlenih osoba imaju samo *socijalni kontakti izvan vlastite obitelji*. Pregledom korištenja Upitnika LAMB Muller i Waters (2012) izdvojili su *vremensku strukturu dana*, *socijalne kontakte* i *financijski pritisak* kao najčešće prediktore mentalnoga zdravlja. Nesukladnost rezultata može biti posljedica različitih mjernih instrumenata korištenih za utvrđivanje razine mentalnoga zdravlja, kao i specifičnosti uzorka ovoga istraživanja jer su sudionici bile nezaposlene osobe koje su prosječno starije dobi i dominantno dugotrajno nezaposlene. Povrh toga, s obzirom na međuovisnost kvalitete života i socijalnih determinanti, moguće je da nesukladnost pokazuje da su dimenzije latentne deprivacije kontekstualne prirode.

Rezultati istraživanja pokazali su da nezaposleni korisnici zajamčene minimalne naknade imaju akumulirana nepovoljna obilježja (nepovoljnu dobnu i obrazovnu strukturu, nepovoljnu financijsku situaciju, prosječno su nezaposleni 12 godina i 9 mjeseci), da se ne osjećaju vrijednim članovima zajednice, da ne održavaju redovito kontakte izvan vlastite obitelji, da nemaju uravnoteženo vrijeme tijekom tjedna te da vlastito mentalno zdravlje percipiraju nižim od opće populacije. Navedeni podaci upućuju na višestruke prepreke za zapošljavanje korisnika zajamčene minimalne naknade te ilustriraju koliko je toj skupini teže pronaći posao, naročito onaj kvalitetniji, pa su izloženi i riziku ponavljajućih razdoblja nezaposlenosti. Rizik od višestruke prikraćenosti potvrđuju i druga nacionalna istraživanja (Maslić Seršić i sur., 2014; Šverko i sur., 2006) koja su utvrdila da siromašne osobe u Hrvatskoj imaju velik rizik od progresije u dugotrajnu nezaposlenost i socijalnu izolaciju. Rezultati istraživanja sugeriraju da je korisnike važno odmah nakon priznavanja prava na zajamčenu minimalnu naknadu uključiti u mjere aktivne politike zapošljavanja, ali i programe podrške mentalnomu zdravlju, odnosno, da je važno predvidjeti intenzivniji rad s njima unutar sustava zapošljavanja, socijalne skrbi i lokalne samouprave. U Hrvatskoj se podrška prilikom traženja posla pruža u klubovima i grupama za podršku pri zapošljavanju te uslugom socijalnoga mentorstva, no njihova učinkovitost nije evaluirana u odnosu na neekonomske indikatore kao što je mentalno zdravlje. Rezultati ovoga rada impliciraju da je za poboljšanje mentalnoga zdravlja korisnika zajamčene minimalne naknade potrebno povećati njihovu razinu aktivnosti i jačati osjećaj društvene korisnosti te im redovito osiguravati socijalne kontakte s ostalim članovima zajednice.

Iako je specifičan uzorak dugotrajno nezaposlenih siromašnih osoba prednost ovoga istraživanja, on je ujedno i njegovo ograničenje. Povrh toga, ograničenje koje proizlazi iz specifičnosti uzorka povezano je s njegovim lokalnim obilježjem jer uključuje ruralno stanovništvo s područja Slavonije. Osim toga, analize CFA i ESEM nisu dale konzistentne rezultate o faktorskoj strukturi upitnika. Nju potvrđuje analiza ESEM, dok je konfirmatorni pristup pokazao nezadovoljavajuće pristajanje podataka. Stoga bi validaciju Upitnika LAMB bilo korisno provesti na općoj populaciji zaposlenih i nezaposlenih osoba, što bi omogućilo i da se rezultati upitnika standardiziraju te da se definiraju norme. Takvo bi istraživanje omogućilo usporedbu rezultata zaposlenih i nezaposlenih osoba komparabilnih demografskih značajki, što je ključno za istraživanje konstruktne valjanosti Upitnika LAMB. Validacijska studija na reprezentativnome uzorku opće populacije trebala bi sadržavati i komparativne testove pretpostavljenoga modela s drugim kompleksnim modelima, ponajprije bifaktorskim modelom i modelom šestkoreliranih faktora, što nije bilo uključeno u ovu studiju. Također, transverzalni nacrt ne omogućuje donošenje zaključaka o uzročno-posljedičnim vezama. Tako je rezultate dobivene istraživanjem moguće interpretirati u obama smjerovima: sniženo mentalno zdravlje može dovoditi do povećane latentne deprivacije, no može biti i uzrok smanjene zapošljivosti, odnosno dugotrajne nezaposlenosti.

Usporedbom obrazovne strukture, strukture radnoga staža i duljine primanja zajamčene minimalne naknade sudionika istraživanja s korisnicima zajamčene minimalne naknade općenito utvrđeno je da je rezultate ovoga istraživanja moguće generalizirati na nezaposlene korisnike zajamčene minimalne naknade u Hrvatskoj. Tako ovo istraživanje daje vrijedne smjernice za oblikovanje aktivacijskih mjera i programa podrške mentalnomu zdravlju za teže zapošljive skupine.

Doprinos istraživanja je u tome što je potvrdilo pogodnost Upitnika LAMB za istraživanje i praćenje latentne deprivacije nezaposlenih i učinaka zapošljavanja u hrvatskome istraživačkom prostoru. Dostupnost ovoga upitnika na nacionalnome jeziku pruža poslodavcima mogućnost oblikovanja radnoga okruženja koje osigurava pristup latentnim funkcijama da bi poticali radni angažman zaposlenika (Stiglbauer i Batinic, 2012) te kao pomoć pri utvrđivanju sigurnosnih rizika za zdravlje zaposlenika. Povrh toga, praćenje latentne deprivacije važno je i radi adekvatnoga planiranja i evaluacije društveno odgovornih socijalnih usluga. Nadalje, istraživanjem je potvrđen konceptualni model latentne deprivacije na uzorku teško zapošljivih osoba te je utvrđeno u kojemu je smjeru važno širiti oblike stručnoga rada s korisnicima zajamčene minimalne naknade da bi se umanjila latentna deprivacija, jačalo njihovo mentalno zdravlje te tako postupno povećala zapošljivost. Rezultati rada sugeriraju daljnji smjer za znanstveno utemeljeno organiziranje podrške unutar zajednice. Dobivene spoznaje mogu koristiti komplementarnomu organiziranju aktivacijskih mjera i programa podrške mentalnomu zdravlju unutar sustava zapošljavanja, socijalne skrbi i zdravstva.

Literatura

- Aitken, J., Kaplan, S. A., Cannon, J. i Kim, H. (2021). On the functions of work: A meta-analysis of Jahoda's latent deprivation model. *Academy of Management Proceedings*, 1, 15266. <http://dx.doi.org/10.5465/AMBPP.2021.15266abstract>
- Batinic, B., Selenko, E., Stiglbauer, B. i Paul, K. I. (2010). Are workers in high-status jobs healthier than others? Assessing Jahoda's latent benefits of employment in two working populations. *Work & Stress*, 24(1), 73–87. <https://doi.org/10.1080/02678371003703859>
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. The Guilford Press.
- Chen, F. F. (2007). Sensitivity of goodness of fit indexes to lack of measurement invariance. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 14(3), 464–504. <https://doi.org/10.1080/10705510701301834>
- Chen, F., Curran, P. J., Bollen, K. A., Kirby, J. i Paxton, P. (2008). An empirical evaluation of the use of fixed cutoff points in RMSEA test statistic in structural equation models. *Sociological Methods & Research*, 36(4), 462–494. <https://doi.org/10.1177/0049124108314720>

- Creed, P. A. i Bartrum, D. A. (2008). Personal control as a mediator and moderator between life strains and psychological well-being in the unemployed. *Journal of Applied Social Psychology*, 38, 460–481. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2007.00313.x>
- Creed, P. A. i Macintyre, S. R. (2001). The relative effects of deprivation of the latent and manifest benefits of employment on the well-being of unemployed people. *Journal of Occupational Health Psychology*, 6(4), 324–331. <https://doi.org/10.1037/1076-8998.6.4.324>
- Družić Ljubotina, O., Sabolić, T. i Kletečki Radović, M. (2017). Život obitelji s djecom u uvjetima siromaštva iz perspektive roditelja. *Ljetopis socijalnog rada*, 24(2), 243–276. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v24i2.185>
- Faul, F., Erdfelder, E., Buchner, A. i Lang, A.-G. (2009). Statistical power analyses using G*Power 3.1: Tests for correlation and regression analyses. *Behavior Research Methods*, 41(4), 1149–1160. <https://doi.org/10.3758/brm.41.4.1149>
- Faul, F., Erdfelder, E., Lang, A.-G. i Buchner, A. (2007). G*Power 3: A flexible statistical power analysis program for the social, behavioral, and biomedical sciences. *Behavior Research Methods*, 39(2), 175–191. <https://doi.org/10.3758/bf03193146>
- Galić, Z., Maslić Seršić, D. i Šverko, B. (2006). Financijske prilike i zdravlje nezaposlenih u Hrvatskoj: Vodi li financijska deprivacija do lošijeg zdravlja? *Revija za socijalnu politiku*, 13(3-4), 257–269. <https://doi.org/10.3935/rsp.v13i3.418>
- Gallie, D., Paugam, S. i Jacobs, S. (2003). Unemployment, poverty and social isolation: Is there a vicious circle of social exclusion? *European Societies*, 5(1), 1–32. <https://doi.org/10.1080/1461669032000057668>
- Gnambs, T., Stiglbauer, B. i Selenko, E. (2015). Psychological effects of (non)employment: A cross-national comparison of the United States and Japan. *Scandinavian Journal of Psychology*, 56(6), 659–669. <https://doi.org/10.1111/sjop.12240>
- Hoare, P. N. i Machin, M. A. (2010). The impact of reemployment on access to the latent and manifest benefits of employment and mental health. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 83(3), 759–770. <https://doi.org/10.1348/096317909X472094>
- Hu, L. i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55. <https://doi.org/10.1080/1070519909540118>
- Jahoda, M. (1982). *Employment and unemployment: A social-psychological analysis*. Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Keyes, C. L. (2018). *Overview of the Mental Health Continuum Short Form (MHC-SF)*. Mental Health promotion and Protection. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.24204.62088>
- Kovacs, C., Batinic, B., Stiglbauer, B. i Gnambs, T. (2017). Development of a shortened version of the Latent and Manifest Benefits of Work (LAMB) scale. *European Journal of Psychological Assessment*, 35(5), 685–697. <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000434>

- Majstorović, N., Jelić, D., Popov, B., Matanović, J. i Komlenić, A. (2019). Procena finansijske situacije i orijentacije u nalaženju zaposlenja kao faktori psiho-fizičkog zdravlja kod nezaposlenih. *Primenjena psihologija*, 12(3), 327–347. <https://doi.org/10.19090/pp.2019.3.327-347>
- Marsh, H. W., Hau, K. T. i Wen, Z. (2004). In search of golden rules: Comment on hypothesis-testing approaches to setting cutoff values for fit indexes and dangers in overgeneralizing Hu and Bentler's (1999) findings. *Structural Equation Modeling*, 11(3), 320–341. https://doi.org/10.1207/s15328007sem1103_2
- Marsh, H. W., Morin, A. J., Parker, P. D. i Kaur, G. (2014). Exploratory structural equation modeling: An integration of the best features of exploratory and confirmatory factor analysis. *Annual Review of Clinical Psychology*, 10(1), 85–110. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-032813-153700>
- Maslić Seršić, D. (2006). When does unemployment imply impaired psychological health? The mediating role of psychological deprivation and social support. *Review of Psychology*, 13(1), 43–50.
- Maslić Seršić, D., Tomas, J., Bahun, I., Bitanga, M., Čeč, P., Dautović, M., Ivanković, I., Kožljan, P., Lučanin, N., Lučić, L., Mezić, S., Milavec, S., Oštrić, I., Pehar, L., Pelivan, A., Ralić, L., Rauch, V., Rezo, I., Ružić, D., ... Vincelj Belje, L. (2014). *Dispozicijska zapošljivost: Tko uspijeva na tržišta rada?* FF press.
- McKee-Ryan, F., Song, Z., Wanberg, C. R. i Kinicki, A. J. (2005). Psychological and physical well-being during unemployment: A meta-analytic study. *Journal of Applied Psychology*, 90(1), 53–76. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.90.1.53>
- Mitchell, B. (2010). *The relationship between altruism, other protective factors, and wellbeing in a sample of unemployed people*. [Neobjavljena doktorska disertacija]. School of Psychology, Griffith University.
- Muller, J. J., Creed, P. A., Waters, L. E. i Machin, M. A. (2005). The development and preliminary testing of a scale to measure the latent and manifest benefits of employment. *European Journal of Psychological Assessment*, 21(3), 191–198. <https://doi.org/10.1027/1015-5759.21.3.191>
- Muller, J. J., Goddard, R., Creed, P. A., Johnson, K. i Waters, L. (2006). Gender differences in the impact of the 'work for the dole' program on wellbeing and access to latent benefit. *Australian Journal of Career Development*, 15(1), 46–54. <https://doi.org/10.1177/103841620601500108>
- Muller, J. i Waters, L. (2012). A review of the Latent and Manifest Benefits (LAMB) Scale. *Australian Journal of Career Development*, 21(1), 31–37. <https://doi.org/10.1177/103841621202100105>
- Paul, K. I. i Batinic, B. (2010). The need for work: Jahoda's latent functions of employment in a representative sample of the German population. *Journal of Organizational Behaviour*, 31(1), 45–64. <https://doi.org/10.1002/job.622>
- Paul, K. I. i Moser, K. (2009). Unemployment impairs mental health: Meta-analyses. *Journal of Vocational behavior*, 74(3), 264–282. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2009.01.001>

- Pohlan, L. (2019). Unemployment and social exclusion. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 164, 273–299. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2019.06.006>
- Selenko, E., Batinic, B. i Paul, K. (2011). Does latent deprivation lead to psychological distress? Investigating Jahoda's model in a four-wave study. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 84(4), 723–740. <https://doi.org/10.1348/096317910X519360>
- Selenko, E. i Batinic, B. (2013). Job insecurity and the benefits of work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 22(6), 725–736. <https://doi.org/10.1080/1359432X.2012.703376>
- Selenko, E., Stiglbauer, B. i Batinic, B. (2020). More evidence on the latent benefits of work: Bolstered by volunteering while threatened by job insecurity. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 29(3), 364–376. <https://doi.org/10.1080/1359432X.2019.1706487>
- Sousa-Ribeiro, M., Sverke, M. i Coimbra, J. L. (2020). Engagement in meaningful activities during unemployment and subjective well-being: Contributions from a Portuguese study. *Revista E-Psi*, 9(3), 4–34.
- Stiglbauer, B. i Batinic, B. (2012). The role of Jahoda's latent and financial benefits for work involvement: A longitudinal study. *Journal of Vocational Behavior*, 81(2), 259–268. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.07.008>
- Strizović, I. i Mratinković, A. (2016). Differences between employed and unemployed people in satisfaction within life, subjective happiness, and latent and manifest benefits of work. *Primenjena psihologija*, 9(4), 361–377. <https://doi.org/10.19090/pp.2016.4.361-377>
- Šverko, B., Galić, Z. i Maslić Seršić, D. (2006). Nezaposlenost i socijalna isključenost: longitudinalna studija. *Revija za socijalnu politiku*, 13(1), 1–14. <https://doi.org/10.3935/rsp.v13i1.417>
- Tóth-Király, I., Bőthe, B., Rigó, A. i Orosz, G. (2017). An illustration of the exploratory structural equation modeling (ESEM) framework on the passion scale. *Frontiers in Psychology*, 8, 1968. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01968>
- UNDP. (2006). *Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost*. Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj.
- Vander Elst, T., Näswall, K., Bernhard-Oettel, C., De Witte, H. i Sverke, M. (2016). The effect of job insecurity on employee health complaints: A within-person analysis of the explanatory role of threats to the manifest and latent benefits of work. *Journal of Occupational Health Psychology*, 21(1), 65–76. <https://doi.org/10.1037/a0039140>
- Vuletić, G., Erdeši, J. i Nikić, L. B. (2018). Faktorska struktura i validacija hrvatske verzije Upitnika Mentalnoga Zdravlja MHC-SF. *Medica Jadertina*, 48(3), 113–124.
- Wild, D., Grove, A., Martin, M., Eremenco, S., McElroy, S., Verjee-Lorenz, A. i Erikson, P. (2005). Principles of good practice for the translation and cultural adaptation process for patient-reported outcomes (PRO) measures: Report of the ISPOR task force for translation and cultural adaptation. *Value in Health*, 8(2), 94–104. <https://doi.org/10.1111/j.1524-4733.2005.04054.x>

- Wood, A. J. i Burchell, B. (2018). Unemployment and well-being. U: A. Lewis (Ur.), *The Cambridge handbook of psychology and economic behaviour* (2nd ed., str. 234–259). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316676349.008>
- Yang, J. i Matz, C. (2022). A latent deprivation perspective: Mechanisms linking volunteering to mental health in later life. *The International Journal of Aging and Human Development*, 95(1), 110–130. <https://doi.org/10.1177/0091415020959767>

Latent Deprivation and Mental Health: Validation of the Latent and Manifest Benefits Scale (LAMB) on a Sample of Unemployed Social Assistance Recipients

Abstract

Jahoda's latent deprivation model is the most common framework for examining the relationship between unemployment and mental health. According to this model, in modern society, employment provides a regular income and financial security and enables psychological needs that cannot be satisfied in any other way. The paper aims to test the construct validity of the Latent and Manifest Benefits scale (Muller et al., 2005), its reliability, and predictive validity in mental health. A total of 209 unemployed social assistance recipients participated in this study ($M_{\text{age}} = 44.9$; $SD = 10.45$; 58.9% men). The performed statistical analysis and verification of the latent structure confirmed the assumed six-factor structure of the LAMB scale on a Croatian sample of unemployed social assistance recipients. According to the results, the best fit is the ESEM model ($\chi^2 = 771.050$; $df = 429$; CFI = .902; TLI = .856; SRMR = .039; RMSEA = .062 [.055-.069]). The LAMB scale is a reliable and valid instrument, and each of its six dimensions has a significant positive correlation with mental health. The results of the path analysis with manifest variables show that the sense of purpose, social status, and level of activity are significant predictors of mental health. This paper confirmed the conceptual latent deprivation model on a sample of hard-to-employ people and determined the validity of the LAMB scale for use in the Croatian context. The results highlight the importance of expanding support for people living in poverty by providing them with mental health support and addressing latent deprivation.

Keywords: latent deprivation model, social assistance recipients, the Latent and Manifest Benefits Scale, mental health, unemployment

Primljeno: 23. 9. 2022.